

9. Кісельов В.П. Метеорологія та океанографія для судноводіїв / Володимир Петрович Кісельов. – Одеса : ЛАТСТАР, 2001. – 291 с.
10. Мит'яєв А. В. Книга майбутніх адміралів / Анатолій Васильович Мит'яєв. – К. : Веселка, 1983. – 335 с.
11. Морська навігація та навігаційне обладнання суден. Умовні позначення і скорочення: ДСТУ 4386: 2005. – [Чинний від 2005 – 14 – 11]. – К. : Держспоживстандарт України, 2006. – 70 с. – (Національні стандарти України).
12. Мотузенко Е. М. Морская рыболовецкая терминология северо-западного Причерноморья: дис. ... канд. филол. наук : 10. 02. 01 / Евгений Михайлович Мотузенко. – Одесса, 1987. – 223 с.
13. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови : навчальний посібник з алгоритмічними приписами / Галина Сергіївна Онуфрієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 392 с.
14. Опыт русско-украинского словаря / [авт.-уклад. М. Левченко]. – К. : Типографія Губернского Управления, 1874. – 188 с.
15. Опыт толкового словаря народной технической терминологии по Полтавской губернии / [авт.-уклад. В. Н. Василенко]. – Х. : Печатное дело, 1902. – 80 с.
16. Островський В. І. А українською кажуть так... / В. І. Островський, Г. Ф. Островська. – Одеса : Астропринт, 2008. – 400 с. – (Серія “Берег Овідія”; т. VII).
17. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Панько Т. І., Кочан І. М., Мацюк Г. П. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
18. Плитницька термінологія с. Сваром'я на Київському Поліссі / [авт.-уклад. Я.Миколаєнко]. – К. : Вісник Інституту Української Наукової Мови, 1930. – Вип. 2. – 75 с.
19. Російсько-український словник / [авт.-уклад. О. Ізюмов]. – Х. : Державне Видавництво України – УАН, 1930. – 901 с.
20. Російсько-український технічний словник / [авт.-уклад. В. Дубровський]. – К. : Друк, 1926. – 102 с.
21. Русско-Малороссійский словарь / [авт.-уклад. Є. Тимченко]. – К. : Типографія Імператорського Университета Св. Владимира Н.Т. Корчакъ-Новицкаго, 1897. – 267 с.
22. Русско-Український словарь / [авт.-уклад. Б. Степаненко]. – К. : Жизнь, 1918. – 222 с.
23. Савченко-Більський В. Значіння торговельної фльоти / В. Савченко-Більський // Табор. – 1930. – № 13. – С. 43–47.
24. Савченко-Більський В. Короткий історичний нарис розвитку фльоти / В. Савченко-Більський // Літопис “Червона Калина”. – 1932. – № 4. – С. 11–15.
25. Савченко-Більський В. Короткий історичний нарис розвитку фльоти / В. Савченко-Більський // Літопис “Червона Калина”. – 1932. – № 5. – С. 21–24.
26. Селігей П.О. Пуризм в термінології: український досвід на європейському тлі / П.О. Селігей // Мовознавство. – 2008. – № 1. – С. 46–66.
27. Словник морської термінології : рос.-укр. з англ. відповідниками / [наук. ред. Н. М. Неровня]. – К. : Видавничий дім “КМ Academia”, 2000. – 282 с.
28. Словник російсько-український / [авт.-уклад. П. і П. Терпило]. – К. : Друкарня Івана Васильченка, 1918. – 304 с.
29. Сторінки історії флоту України / [авт. тексту В.М. Чайка]. – Севастополь : Рівненська друкарня, 1996. – 155 с.
30. Сучасна українська літературна мова : Лексика і фразеологія / [відп. ред. М.А. Жовтобрюх]. – К. : Наукова думка, 1973. – 440 с.
31. Термінологія в працях Олекси Горбача / Р. Микульчик // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”, 2003. – № 490. – С. 52–57.
32. Тлумачний англо-російсько-український словник транспортних термінів : 447 термінів [уклад. В.І. Чекаловець та ін.]. – Одеса : ОНМУ, 2007. – 287 с.
33. Туровська Л.В. Військові звання та посади в Україні: історично-генетичний аспект вивчення української військової термінології / Людмила Володимирівна Туровська. – К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2005. – 160 с.
34. Уманець М. Словарь російсько-український / М. Уманець, А. Спілка. – Державне видавництво України. – К., 1925. – 1149 с.
35. Шаригіна О. Створення та розвиток науково-технічної бази морського транспорту (друга половина XIX – початок XX століття) / О. Шаригіна // Українознавство. – 2009. – № 2. – С. 63–66.
36. Шрамченко С. Дещо з морської термінології / С. Шрамченко // Літопис “Червона Калина” – 1936. – № 7–8. – С. 6.
37. Шрамченко С. Кораблі Української Чорноморської фльоти в Миколаїві у 1918 – 20 рр. / С. Шрамченко // Табор. – 1930. – № 14. – С. 125–126.
38. Шрамченко С. Українські Воснно-Морські Школи (1918–1920 рр.) / С. Шрамченко // Табор. – 1931. – № 15. – С. 80–84.
39. Юрківський Б. З рибальської термінології с. Дуфінки на Одещині / Б. Юрківський // Вісник Інституту Української Наукової Мови. Вип 1. – 1928. – С. 80–83.

ПРИРОДА ВЗАЄМОДІЇ ІНФОРМАЦІЇ ВЕРТИКАЛЬНОГО КОНТЕКСТУ І ПІДТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Васейко Юлія

Постановка наукової проблеми та її значення.

Лінгвальні дослідження змістової структури художнього тексту не є новими у мовознавчій науці (О. Ахманова [1], І. Гальперін [2], Л. Гогоадзе [3], І. Гюббенет [4], А. Загнітко [5], В. Кухаренко [6] та ін.), проте, незважаючи на наявність ґрунтовних студій як формально-граматичних, так і семантико-функціональних параметрів літературних творів, вони не втрачають своєї актуальності, що зумовлено складною значеннєвою внутрішньою організацією поезії та прози. Тому вивчення специфіки співвідношення вертикального контексту й змістово-підтекстового рівня прочитання художнього тексту, а саме така мета цієї розвідки, є на часі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Вертикальний контекст – семантико-функціональна категорія художнього твору, що акумулює у своїй структурі екстратекстову інформацію – культурологічну (національно марковану (українську) та загальнокультурну (співвідносну зі світовою культурою)), якій притаманний імпліцитний спосіб вираження змісту; реалізуючись у творі, є важливим сектором внутрішньотекстової організації, оскільки за мінімальної експліцитної репрезентації на денотативному рівні генерує значний обсяг інформації, що впливає на розвиток сюжетних ліній горизонтальної площини, проте може бути факультативним елементом у змістовій структурі повідомлення.

Вертикальний контекст важливий для сприйняття і осмислення такої категорії, як підтекст, що формує змістово-підтекстовий рівень прочитання художнього твору. Інформація, закладена у цьому секторі семантичного поля тексту, являє собою приховані відомості, що “дістаються зі змістово-фактуального рівня завдяки здатності одиниць мови породжувати асоціативні і конотативні значення, а також завдяки здатності речень в середині надфразних єдностей прирошувати зміст” [2, с. 28].

Питання підтексту не нове як у науці загалом, так і в мовознавстві зокрема. Ця категорія стала предметом вивчення у психології, мистецтвознавстві, літературознавстві. Коріння згаданої проблеми сягають часів античності, адже ще тогочасне мистецтво не оминуло увагою підтекст. Проте як певна наукова проблема він зацікавив вчених значно пізніше.

У літературознавстві підтекст розуміють як “думки та почуття, котрі висловлені в тексті твору не прямо, а немовби самі по собі випливають із сюжетних ситуацій, взаємостосунків і зіткнень персонажів, ставлення до них автора, окремих реплік, у діалогах тощо” [7, с. 157]. У лінгвістиці термін “підтекст” традиційно вживають на означення “прихованого внутрішнього змісту висловлювання,

що впливає із співвідношення прямих словесних значень з контекстом ситуації” [8, с. 365].

Вертикальний контекст і підтекст досить близькі за своїм функціональним навантаженням. Ці категорії генерують певний обсяг інформації, котра вербально не представлена на фактуальному рівні, може як займати периферійні ділянки семантичного поля літературного твору, так і утворювати його ядро. Оскільки відомості підтексту й вертикального контексту мають конотативну природу вираження, то вони формують додаткову предметно-логічну інформацію, а також викликають певну реакцію в реципієнта: відповідні емоції, відчуття, психічний стан. Отже, реалізують емоційно-експресивну функцію.

Вертикальний контекст і підтекст мають однакову природу вираження свого змістового потенціалу – імпліцитну, яка дозволяє за мінімальної експліцитної репрезентації на денотативному рівні прочитання художнього твору додати значний обсяг інформації. Проте між ними існує суттєва відмінність. Значення наповнення вертикальної площини не детермінує горизонтальний контекст. Семантичне поле, сформоване реаліями, алюзивними номінаціями чи цитатами, відносно автономне, утворене в інших умовах, які передували тим, що є в художньому творі, тобто це принаймні їхнє “друге життя”.

Підтекст підпорядкований денотативній площині, тому його семантичне поле зберігає своє значення саме у такому фактуальному оточенні. Підтекстовий рівень не зводиться до з’ясування додаткового значення кожного слова, оскільки його основою є прихований конотативний зміст хоча б однієї надфразної єдності. І. Гальперін зазначає, що не потрібно шукати підтексту в кожній строфі поезії, а для підтвердження наводить слова видатного російського письменника Л. Толстого “...думка, що виражена словом окремо, втрачає свій зміст, дуже знижується, якщо береться одна і без тих зв’язків, у яких перебуває” [2, с. 42].

У пейзажній поезії Л. Костенко “Виходжу в сад, він чорний і худий” є глибокий підтекст, який відтворює авторське розуміння поняття “дружби”: товариш повинен розділити з тобою не тільки хвилини щастя, а й миті журби. Цю інформацію виражає весь матеріал номінативного рівня, а не якась одна семантична одиниця, наприклад “сад” чи “осінь”, “смуток”, “слово”.

Підтекст формує сукупність додаткових значень мовних знаків, хоча в окремих випадках вираження прихованої інформації може бути обмежене однією лексемою чи реченням. Проте здебільшого такі межі є надто вузькими, адже підтекст – явище макротекстуальне, що вимагає для своєї повної реалізації цілого тексту, оскільки, відтворюючись матеріальними одиницями одного відрізка, може бути витлумачене і розшифроване лише у зв’язку і при порівнянні з іншими відрізками [6, с. 97].

Вертикальний контекст є позатекстовим компонентом змістової структури літературного твору. Його елементи не потребують для реалізації свого змісту інших інформаційних предметно-логічних чи асоціативно-емоційних ланцюгів. Їхнє семантичне поле є відносно закритою, усталеною системою. Звісно, воно може певним чином трансформуватися, проте ці зміни суттєво не деформують його змісту.

Така природа сегментів вертикальної площини зумовлює особливий вид зв’язку – однобічний – вертикального контексту з підтекстом. Перший, взаємодіючи з фактуальним матеріалом, генерує конотативні асоціації, що впливають на підтекстовий потік, частково формують семантичне наповнення останнього, емоційно увиразнюють його, додають певну предметну інформацію, джерелом якої є позатекстова реальність.

Наприклад, у вертикальному контексті вірша Л. Костенко “Вже почалось, мабуть, майбутнє” фіксуємо дві

мистецькі реалії: **Джоконда** та **рафаелівська Мадонна**. Ці номінації беруть участь у формуванні підтекстового змістового сектору, який генерує інформацію про наявність у житті людини вічних цінностей. Серед них важливе місце посідають “доброта”, “материнська любов”, “довіра”. Саме з останніми асоціюються Джоконда та Мадонна. На підтекстовому рівні цієї поезії названі реалії не набули нового тлумачення. Вони функціонують у традиційній екстратекстовій інтерпретації.

У вірші Лесі Українки “Пан політик” фіксуємо алюзивну номінацію **Цицерон** (*Я знаю сам, що я не Цицерон*). Марк Тулій Цицерон – римський політичний діяч, автор численних промов, що стали класикою ораторського мистецтва. Політик, про якого розповідає автор, вважає, що володіє словом, хоча він і не має ораторських здібностей Цицерона. Алюзивна номінація надає іронічного забарвлення підтексту твору, який зводиться до висміювання такого типу політичних діячів, що “*обморочують словами*”.

У поезії Л. Костенко “Отак, як зроду, потаємно, з тилу...” фіксуємо ономастичну реалію **Почаїв** (*Коліна преклонивши, як Почаїв, стоїть душа перед усім святим*) – невеличке місто Тернопільської області, що стало осередком православної віри завдяки місцевій Лаврі – святому місцю, котре зміцнює, надихає, дає насагу. Письменниця вводить названий топонім у вертикальну площину, щоб допомогти реципієнтові сприйняти підтекстову інформацію про внутрішній стан героїні, людини з чистою душею, вільної від негативних впливів зовнішнього світу, повної духовної, вищої сили.

Внутрішня організація вертикального контексту і підтексту однакова. Вони мають дворівневу структуру. Поверхневий, зовнішній, вербально виражений план є основою, на якій вибудовується імпліцитний зміст внутрішнього, прихованого рівня. Ця система становить цілісність, що реалізує себе лише за умови взаємодії та взаємовпливу її складових. Таку двоплановість названих категорій пояснюємо властивістю людського розуму сприймати одночасно два інформаційні потоки, один з котрих є фоном для розкриття змісту іншого. Саме на останній передається основне семантичне навантаження.

Площиною, на якій перетинаються вертикальний контекст і підтекст, може стати змістово-інформаційне поле символу. Йдеться насамперед про ті символічні образи, що побудовані на основі українських і світових культурологічних, історичних реалій, так званих прецедентних знаків.

Побуває думка, що наявність символу в тому чи тому творі обов’язково передбачає присутність підтексту. Проте, як відомо, в окремих текстах автор сам розкодує символ, який він вводить у художню тканину, тобто за таких умов імпліцитність втрачається, глобальний зміст виводиться на поверхневий рівень. Крім цього, окремі символи є настільки традиційними, звичними, що інформація, котра передається через них, не є у повному розумінні прихованою, хоча їй і притаманний імпліцитний спосіб вираження. Вона перебуває ніби на поверхні, формуючи проміжний шар між фактуальним та підтекстовим рівнями.

Символи акумулюють у собі відомості загальнокультурного характеру, розширюють концептуальний простір тексту за рахунок внесення певної додаткової інформації, створення асоціативно-змістових ланцюгів, мають філософську наповненість, адже їх коріння сягають глибокої давнини. Часто для декодування системи символів необхідні знання з міфології, фольклору. Образ **Прометея** в сатирі Т. Шевченка “Кавказ” є уособленням недоторканості, безсмертя народу. Це ядро концептуального поля твору, навколо нього функціонують інші імпліцитні категорії, а саме вертикальний контекст і підтекст. Якщо

перший генерує первинну інформацію про міфічного героя, титана, богоборця, захисника людей від сваволі богів, то другий формує на ґрунті цих відомостей семантичні ланцюги, безпосередньо пов'язані з фактуальним матеріалом твору, на основі котрих образ Прометея набирає символу сміливої думки, доброго серця, твердості духу та безстрашності. Синтезована інформація вертикальної площини і підтексту творить основну думку поезії – жодна ворожа сила (у тому числі й царизм) не зможе скувати живої душі народу, бо він – безсмертний.

Символ акумулює у собі інформацію як горизонтальної площини, так і вертикальної. Остання – основа символічного змісту того чи того образу, адже є конкретною, об'єктивною. Ситуативного звучання символ набуває у певному фактуальному контексті, у призмі авторського світобачення. Тому підтекстовий зміст символу характеризує більший вияв суб'єктивізму порівняно з вертикальним.

Стрижневим концептом індивідуально-авторської картини світу Євгена Меланюка є образ України, котрий має глибоке смислове навантаження, що реалізується у двох знаках-символах Батьківщини – **Державного Риму** і **Степової Еллади**. Україна для поета – це “Мадонна дика степів”, “Еллада Скитська, Еллада степова Сарматських Афродіт, кирпатих Аполонів”, “Чорна Еллада”, “Земная мадонна” і под. Названі власні назви античного світу, функціонуючи як елементи вертикальної площини, до свого первинного значення “центрів світової цивілізації” додають власне українську суб'єктивно-символічну семантику підтексту завдяки локалізації згаданих реалій у “степях”, “полях”, “ланах”, тобто типових ландшафтах рідної митцевої степової України. Синтез інформації вертикального контексту й підтекстового рівня прочитання поезій Є. Меланюка дозволяє сформулювати авторську історико-філософську концепцію еволюції національної культури, що своїм корінням сягає античної Еллади. Символи **Рим** й **Еллада** – це віра письменника у ренесанс України як потужної держави, з мудрим політичним устроєм, осередок розвитку вітчизняного мистецтва, літератури.

Центральним концептом поезій Василя Стуса теж є Україна. Проте, на відміну від Є. Меланюка, В. Стус буде його на традиційних для українців національно маркованих одиницях, зокрема топонімах, реаліях світу, флори і фауни Батьківщини (*За мною Київ тягнеться у снах; На колимським морозі калина зацвітає рудими слізьми; На Колімі запахло чебрецем, і рута-м'ятаю, і кропивою*). Лексеми **Київ**, **Дніпро**, **калина**, **черешня**, **чебрець**, **рута-м'ята**, **кропива** на підтекстовому рівні набувають символічного значення, стають “ключовими” у смисловій структурі творів, тобто формують ядро концептуальної авторської картини світосприйняття.

Отже, вертикальний контекст – один із тих змістових компонентів художнього твору, котрий впливає на формування підтекстового рівня: фонові знання, які лежать в основі вертикальної площини, необхідні для формування власне підтекстових інформаційних блоків, що, на відміну від сегментів змістового поля, утворених засобами вертикального контексту, мають інтертекстову реалізацію і зумовленість.

1. Ахманова О. С. “Вертикальний контекст” как филологическая проблема / О. С. Ахманова, И. В. Гюббенет // Вопросы языкознания. – 1977. – № 3. – С. 47–54.
2. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
3. Гогоуадзе Л. М. Уровни прочтения текста / Л. М. Гогоуадзе // Категории текста. – М., 1981. – С. 70–89.
4. Гюббенет И. В. К проблеме понимания художественного текста / И. В. Гюббенет. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 110 с.

5. Загнітко А. П. Актуальні проблеми текстової лінгвістики: закономірності внутрішньотекстової організації / А. П. Загнітко // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Донецьк: ДонДУ, 1999. – Вип. 5. – С. 94–111.
6. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту / В. А. Кухаренко. – Л.: Просвещение, 1979. – 327 с.
7. Лесин В. Словник літературних термінів / В. Лесин, О. Пулинець. – К., 1971. – 485 с.
8. Українська Радянська енциклопедія: у 12 т. – К.: Українська Радянська енциклопедія. – 1982. – Т. 8. – 527 с.

ІНВЕКТИВИ ЯК ЗАСІБ ВЕРБАЛЬНОЇ АГРЕСІЇ ТА СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ У СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ ЗМК

Вейда Тетяна

У сучасній лінгвістиці все більшого значення набуває дослідження деструктивних засобів у моленнєвій інтерації. Під деструктивними засобами розуміємо моленнєву агресію [К.Ф. Седов, Т.О. Воронцова, О.П. Сквородников, В.І. Шаховський, збірники “Агрессия в языке и речи” (2004), “Речевая агрессия в современной культуре” (2005)] та інвективу [В.І. Жельвіс, М.Д. Голєв, Б.Я. Шарифуллін, С.В. Дороніна, Т.В. Чернишова, С.В. Сипченко та ін.]. Зазначені дослідження стосуються матеріалів текстів російських ЗМК. У масмедійному просторі України це явище знайшло відбиток у дисертаційному дослідженні Г.В. Завражиної [2008], але на матеріалі російськомовних ЗМІ, тому вважаємо нашу розвідку актуальною.

Теоретичною базою дослідження стали праці російських та зарубіжних вчених, які досліджують мову засобів масової комунікації [М.Р. Желтухіна, Т.Г. Доброклонська, С.П. Денисова, Л.О. Кудрявцева], комунікативні стратегії й тактики [Т.А. ван Дейк, О.С. Іссєрс, О.М. Паршина, О.Л. Михальова], моленнєву агресію та інвективність [В.І. Жельвіс, М.Д. Голєв, К.Ф. Седов, Т.О. Воронцова, Б.Я. Шарифуллін, С.В. Дороніна, Т.В. Чернишова, С.В. Сипченко, Г.В. Завражина, С.В. Форманова].

Метою статті є виявлення інвективних мовних засобів сугестивного впливу, що використовуються у сучасних ЗМК. Мета зумовила розв'язання таких **завдань**: проаналізувати інвективні засоби у мові ЗМК, з'ясувати семантичні особливості, що зумовлюють їхню інвективність та сугестивність.

Мова сучасних ЗМК – це зріз нашого молення. Журналісти не шукають у словниках те чи інше слово, коли готують власну доповідь. Вони описують події, цитують політиків і у такий спосіб безпосередня соціально-моленнєва реальність переходить у журналістський дискурс. Отже, інвективна стратегія часто використовується у засобах масової комунікації. “В основі інвективного спілкування, по-перше, лежить прагнення принизити соціальний статус адресата або рівень його самооцінки, завдати моральної шкоди, по-друге, через образу та ображення можна досягти змін у поведінці адресата” [5, с. 23].

Інквєтивна лексика має оцінне значення, тому вважаємо її “найбільш яскравим представником прагматичного значення” [1, с. 5]. А журналісти все більше тяжіють до згубного молення. Тому використанні інвективної лексики в їхньому моленні цілком природне. “**Інквєтива** – гострий виступ проти кого-, чого-небудь, гостре обвинувачення” [2, с. 397]. Отже, як бачимо зі словника, інквєтива – це образа, яка має певні стратегії, тому варто виділити такі її компоненти: 1) негативна оцінка; 2) “прагнення принизити соціальний статус адресата” [5, с. 23]; 3) обов'язкова наявність об'єкта образи, оскільки